

Michał Wojdała¹

Procesowe skutki śmierci pełnomocnika procesowego w postępowaniu cywilnym

1. Wstęp

Pełnomocnik procesowy odgrywa doniosłą rolę w procesie cywilnym – kształtuje sytuację procesową strony i wpływa na kierunek procesu. Niekiedy dochodzi do sytuacji, w której pełnomocnik strony umiera w toku postępowania. O ile w przypadku śmierci strony procesu przepisy kodeksu postępowania cywilnego² nakazują sądowi obligatoryjne zawieszenie postępowania, które jest następnie podejmowane przez sąd w razie zgłoszenia się spadkobiercy strony, o tyle śmierć pełnomocnika procesowego może być rozpatrywana na wielu płaszczyznach i wywołuje różnorakie skutki procesowe dla strony zastępowanej. W związku z tym należy przeanalizować przepisy kodeksu pod kątem tych skutków, a w szczególności trzeba położyć nacisk na skutki dla osoby reprezentowanej przez zmarłego pełnomocnika w kontekście umożliwienia jej obrony praw i interesów przy udziale kolejnego pełnomocnika z uwagi na etap lub rodzaj postępowania (gdym występuje tzw. przymus adwokacko-radcowski).

2. Status pełnomocnika procesowego. Kategorie pełnomocników procesowych

Podstawy do określenia statusu prawnego pełnomocnika w procesie można szukać w przepisie art. 86 k.p.c., zgodnie z którym strony i ich organy lub przedstawiciele ustawowi mogą działać przed sądem osobście lub przez pełnomocników. Oznacza to, że osoba działająca w procesie w charakterze pełnomocnika może zastępować zarówno samą stronę, jak i jej organ (jeżeli stroną jest np. osoba prawna), jak i przedstawiciela

¹ Mgr, Uniwersytet Szczeciński.

² Ustawa z 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 101 ze zm.), dalej: k.p.c.

ustawowego strony (w sytuacji, gdy strona nie ma zdolności procesowej, np. małoletni poniżej trzynastego roku życia). Jak wskazał Sąd Najwyższy, strony mogą działać przed sądem przez pełnomocników (art. 86 k.p.c.), zatem czynność procesowa dokonana przez pełnomocnika odnosi skutek względem strony przez niego reprezentowanej pod warunkiem, że został on należycie umocowany³. Warunkiem skuteczności czynności podejmowanych przez pełnomocników jest zatem ich prawidłowe umocowanie – oznacza to, po pierwsze, że pełnomocnictwo musi być udzielone przez osobę do tego uprawnioną (np. prezes zarządu albo dwóch członków zarządu wspólnie w spółce kapitałowej prawa handlowego, w zależności od sposobu reprezentacji spółki wskazanej w Krajowym Rejestrze Sądowym), a po drugie, że czynność dokonana przez pełnomocnika mieściła się w zakresie udzielonego mu pełnomocnictwa. Samo pełnomocnictwo podlega bowiem pewnym ograniczeniom, które mogą wynikać zarówno z jego rodzaju, jak i treści. I tak, pełnomocnik, któremu udzielono pełnomocnictwa do poszczególnych czynności procesowych, nie może podejmować innych działań w procesie, gdyż prowadziłoby to do przekroczenia granic pełnomocnictwa. Podobnie pełnomocnik, któremu udzielono pełnomocnictwa ogólnego, którego zakres wyznacza art. 91 k.p.c., również może być ograniczony w swych czynnościach, gdyż niektóre czynności mogą zostać wprost wyłączone z zakresu jego umocowania, jak np. zawarcie ugody czy zrzeczenie się roszczenia. Dla prawidłowości umocowania pełnomocnika istotny jest również aspekt podmiotowy – strona nie ma pełnej dowolności w wyznaczeniu osoby pełnomocnika procesowego, ale jest ograniczona treścią art. 87 k.p.c., który określa krąg podmiotów, które mogą pełnić rolę pełnomocnika procesowego w postępowaniu. Jak wskazuje K. Knoppek, wykładnia systemowa i celowościowa przepisu art. 88 k.p.c. przemawia za tym, iż pełnomocnicy ustanowieni do niektórych czynności procesowych powinni być osobami wymienionymi w art. 87 k.p.c. – nie są to pełnomocnicy ustanowieni do prowadzenia całego postępowania w imieniu mocodawcy, ale jednak wykonują na zlecenie mocodawcy istotne czynności procesowe, które mogą wpłynąć na rozstrzygnięcie sprawy i z tego względu powinny być nimi tylko takie osoby, którym można udzielić pełnego pełnomocnictwa procesowego⁴.

³ Postanowienie SN z 12 stycznia 2012 r. (II PZ 35/11), LEX nr 1130378.

⁴ K. Knoppek, *Komentarz do art. 88 Kodeksu postępowania cywilnego*, w: H. Dolecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Artykuły 1-366*, LEX/el. 2013.

Wprawdzie Sąd Najwyższy doszedł do wniosku, że pełnomocnictwo do udziału w przetargu (art. 977 k.p.c.) może być udzielone podmiotom niewymienionym w art. 87 k.p.c.⁵, niemniej jednak dotyczyło to czynności w postępowaniu egzekucyjnym, która nie odbywa się przed sądem, a przed komornikiem sądowym. Wobec tego pogląd zaprezentowany przez K. Knoppka należy uznać za trafny i aktualny.

W celu pełnego określenia statusu pełnomocnika w procesie cywilnym należy także zwrócić uwagę na fakt, że zgodnie z art. 86 k.p.c., żaden pełnomocnik procesowy nie działa w imieniu własnym, lecz w imieniu strony, którą reprezentuje, a stronie przypisuje się wszelkie, nawet niekorzystne dla jej interesów, skutki działania czy też zaniechania pełnomocnika⁶. Z uwagi na fakt, że pełnomocnik działa w imieniu i na rzecz mocodawcy, skuteczność jego działania, a co za tym idzie, również skutków jego czynności, zależeć będzie od prawidłowego wyznaczenia pełnomocnika albo od potwierdzenia jego czynności przez stronę w trybie art. 97 § 2 k.p.c. Niemniej jednak, udział w procesie pełnomocnika nie oznacza niemożności podejmowania czynności procesowych bezpośrednio przez samą stronę⁷. Ten niebudzący w doktrynie i orzecznictwie pogląd prowadzi do wniosku, że ponoszenie przez stronę negatywnych konsekwencji działań pełnomocnika również nie powinno budzić wątpliwości, skoro strona zachowuje prawo osobistego działania mimo wyznaczenia pełnomocnika w procesie. Dotyczy to także tzw. pełnomocników profesjonalnych, tj. adwokatów i radców prawnych⁸. Znalazło to wyraz również w orzecznictwie Sądu Najwyższego, który stwierdził, że ryzyko ujemnych następstw niestaranego działania profesjonalnego pełnomocnika obciąża mocodawcę⁹. Tym bardziej, że zgodnie z art. 93 k.p.c. mocodawca stawający jednocześnie z pełnomocnikiem może niezwłocznie prostować lub odwoływać oświadczenia pełnomocnika. Kodeks dopuszcza zatem możliwość sprawowania przez stronę kontroli nad działaniem pełnomocnika. Wymaga to wprowadzić osobistego

⁵ Uchwała SN z 23 lipca 2008 r. (III CZP 56/08), OSNC 2009, nr 7–8, poz. 108.

⁶ Postanowienie SN z 4 stycznia 2007 r. (V CZ 106/06), LEX nr 610108.

⁷ Postanowienie SN z 19 kwietnia 2007 r. (I UZ 2/07), LEX nr 898851.

⁸ Do profesjonalnych pełnomocników zalicza się także rzeczników patentowych w sprawach z zakresu własności przemysłowej. Niemniej, najczęściej w procesie cywilnym w charakterze profesjonalnych pełnomocników występują adwokaci i radcowie prawni, dlatego też ilekroć dalej będzie mowa o pełnomocnikach profesjonalnych, będzie to oznaczać adwokatów oraz radców prawnych.

⁹ Postanowienie SN z 22 marca 1999 r. (III CKN 76/99), Biul. SN 1999, nr 6, poz. 11.

stawiennictwa przez stronę na posiedzeniu, jednak nie można uznać tego za nadmierne obciążanie strony, gdyż kontrola działań pełnomocnika w tej formie jest przywilejem, a nie obowiązkiem strony.

Mimo tego, że strona, decydując się na powierzenie dochodzenia albo obrony swoich praw i interesów profesjonalście, powinna być objęta szczególną ochroną na wypadek popełnienia błędu w sztuce przez pełnomocnika, należy zaznaczyć, że na podstawie przepisów k.p.c. nie ma podstaw do uznania, że nieprawidłowe działanie profesjonalnego pełnomocnika może uwolnić stronę od negatywnych skutków jego działań. Z tego względu nienależyte prowadzenie przez pełnomocnika spraw strony, podobnie jak i zaniedbania strony występującej osobiście w sprawie, nie może być uznane za przyczynę nieważności w rozumieniu art. 401 pkt 2 k.p.c.¹⁰, a zatem także wznowienie postępowania na tej podstawie jest niedopuszczalne. Zaniedbania pełnomocnika mogą spowodować jedynie powstanie obowiązku naprawienia przez pełnomocnika szkody wyrządzonej stronie jego niestaranym działaniem. Pozostaje to jednak poza sferą obecnych rozważań jako zdarzenie powodujące powstanie osobnego węzła obligacyjnego łączącego stronę z pełnomocnikiem.

Jak zasygnalizowano wyżej, katalog osób mogących występować w procesie cywilnym w charakterze pełnomocnika zawiera art. 87 k.p.c. Krąg osób w nim wymienionych dzieli się według różnych kryteriów. Za A. Zielińskim można wyróżnić następujące kategorie osób mogących pełnić funkcję pełnomocnika:

- 1) pełnomocnicy profesjonalni (adwokaci, radcowie prawni oraz rzecznicy patentowi w sprawach własności przemysłowej),
- 2) osoby związane z mocodawcą umowami cywilnoprawnymi (sprawujące zarząd majątkiem lub interesami strony lub pozostające ze stroną w stałym stosunku zlecenia o ile przedmiot sprawy wchodzi w zakres tego zlecenia),
- 3) osoby powiązane ze sobą procesowo (współuczestnik sporu),
- 4) osoby związane stosunkiem bliskości (rodzice, małżonek, rodzeństwo, zstępni strony oraz osoby pozostające ze stroną w stosunku przysposobienia)¹¹.

Wydaje się jednak, że jest to podział o tyle niepełny, o ile nie mieszczą się w nim np. pracownicy osób prawnych oraz przedsiębiorców.

¹⁰ Postanowienie SN z 24 lutego 2006 r. (II CZ 1/06), LEX nr 201029.

¹¹ A. Zieliński w: A. Zieliński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 190.

Nie można uznać tego wyliczenia za podział wyczerpujący także z uwagi na dodatkowe postanowienia odnoszące się do szczególnych kategorii spraw (art. 87 § 3–6 k.p.c.), to jednak powinien być wystarczający na potrzeby omówienia skutków śmierci pełnomocnika w postępowaniu. Tym bardziej, że większość przepisów k.p.c. nakłada szczególne obowiązki na profesjonalnych pełnomocników lub też przyznaje szczególne uprawnienia stronie występującej w sprawie bez adwokata czy radcy prawnego. Należy również wyraźnie zaznaczyć, że ani aplikant adwokacki ani radcowski nie jest pełnomocnikiem w rozumieniu przepisów k.p.c. Podstawę udzielenia upoważnienia do zastępowania profesjonalnego pełnomocnika w sprawie stanowią odpowiednio art. 77 ust. 1 prawa o adwokaturze¹² oraz art. 35¹ ust. 1 ustawy o radcach prawnych¹³. Pogląd ten jest mocno ugruntowany w doktrynie i judykaturze¹⁴, a płynącym z niego wnioskiem jest stwierdzenie, że zakres tego upoważnienia wyznaczają przepisy korporacyjne oraz zakres pełnomocnictwa udzielonego mu zastępowanemu przez aplikanta profesjonalnemu pełnomocnikowi.

3. Istota pełnomocnictwa procesowego

Badając termin „pełnomocnictwo”, Sąd Apelacyjny w Białymstoku doszedł do wniosku, że pojęcie to, z jednej strony, oznacza pochodzące od mocodawcy umocowanie pełnomocnika do działania w imieniu mocodawcy, z drugiej zaś – dokument stwierdzający to umocowanie¹⁵. Obecnie w doktrynie panuje spór co do sposobu nawiązania stosunku pełnomocnictwa – czy jego źródłem jest jednostronne oświadczenie mocodawcy, czy jednak dla skutecznego udzielenia pełnomocnictwa wymagane jest wyrażenie zgody przez pełnomocnika, a zatem powinno się mówić o udzieleniu pełnomocnictwa jako czynności dwustronnej. Jeszcze dziesięć lat temu wskazywano, że przeważającym jest pogląd, zgodnie z którym udzielenie pełnomocnictwa jest czynnością jednostronną¹⁶. Jednakże współcześnie trudno zgodzić się z tym stanowiskiem.

¹² Ustawa z 26 maja 1982 r. – Prawo o adwokaturze (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 635 ze zm.).

¹³ Ustawa z 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 637 ze zm.).

¹⁴ Por. wyrok WSA w Gorzowie Wielkopolskim z 22 września 2009 r. (I SA/Go 285/09), LEX nr 532430.

¹⁵ Wyrok SA w Białymstoku z 12 października 2012 r. (I ACa 376/12), LEX nr 1235953.

¹⁶ W. Gawrylczyk, *Pełnomocnictwo procesowe*, „Monitor Prawniczy” 2001, nr 2, <http://czasopisma.beck.pl/monitor-prawniczy/arttykul/pełnomocnictwo-procesowe>

Wprawdzie osoba, której udzielono pełnomocnictwa, może je wypowiedzieć w zasadzie w każdej chwili, to jednak przepisy kodeksu postępowania cywilnego takie samo uprawnienie przyznają pełnomocnikowi procesowemu z wyboru, a jednocześnie nakładają określone obowiązki na pełnomocnika rezygnującego ze swej funkcji, jak chociażby przewidziany w art. 94 k.p.c. obowiązek działania na rzecz strony przez dwa tygodnie w przypadku, gdy pełnomocnikiem był adwokat albo radca prawny, a w przypadku innych osób – gdy jest to niezbędne dla uchronienia mocodawcy od niekorzystnych skutków prawnych. Ponadto, w skrajnych przypadkach wyznaczenie pełnomocnika w sposób jednostronny przy jednoczesnym braku powiadomienia o tym fakcie tej osoby mogłoby powodować jej odpowiedzialność z tytułu nienależytego prowadzenia spraw strony w sytuacji, gdyby pełnomocnik był adwokatem czy radcą prawnym. W związku z tym rozwiązanie takie należy poddać krytyce jako potencjalnie prowadzące nie dość, że do niesłusznej odpowiedzialności pełnomocnika ustanowionego bez swej wiedzy, to jeszcze skutkujące znacznymi utrudnieniami w prowadzeniu procesu sądowego (np. problemami z doręczeniami, zawiadomieniami, niestawiennictwo pełnomocnika). Jak słusznie wskazuje K. Knoppek, należy przyjąć, że stosunek pełnomocnictwa jest stosunkiem dwustronnym, u którego podstaw leży określony stosunek materialnoprawny (podstawowy) – nie do przyjęcia jest pogląd, jakoby samo sporządzenie pełnomocnictwa przez mocodawcę, bez przyjęcia tego oświadczenia przez pełnomocnika, już oznaczało powstanie stosunku pełnomocnictwa i czyniło z adresata tego oświadczenia pełnomocnika procesowego¹⁷. Należy w pełni podzielić ten pogląd jako respektujący wolę obydwu stron nawiązania stosunku prawnego między mocodawcą a pełnomocnikiem. Tym bardziej, że relacja łącząca tych dwóch uczestników postępowania oparta jest na wzajemnym zaufaniu. Wobec tego nie bez znaczenia dla pełnomocnika pozostaje, kogo ma on reprezentować w procesie i odwrotnie – kluczowe znaczenie dla strony ma osoba pełnomocnika.

W związku z tym, że pełnomocnictwo oznacza czynność, której przedmiotem jest umocowanie pełnomocnika do działania w imieniu mocodawcy, należy dokonać analizy zakresu udzielanego umocowania. Termin „pełnomocnictwo procesowe”, jak wskazano wcześniej, oznacza czynność prawną polegającą na oświadczeniu woli przez stronę procesową w zakresie udzielenia osobie trzeciej upoważnienia do działania

¹⁷ K. Knoppek w: H. Dolecki (red.), *Kodeks...*, s. 334.

w jej imieniu w postępowaniu cywilnym toczącym się przed sądem¹⁸. Jak zasygnalizowano, przepisy k.p.c. wyróżniają pełnomocnictwo procesowe ogólne (upoważniające do działania we wszystkich sprawach w imieniu mocodawcy) oraz do poszczególnych spraw (np. związanych z dochodzeniem zapłaty przeciwko konkretnemu dłużnikowi), a także pełnomocnictwo do niektórych tylko czynności procesowych, które – jak wskazuje się w literaturze – nie jest pełnomocnictwem procesowym¹⁹.

Zakres pełnomocnictwa procesowego wyznacza art. 91 k.p.c. i obejmuje praktycznie wszystkie istotne czynności, jakie mogłaby podjąć sama strona w postępowaniu, włącznie z czynnościami dyspozytywnymi, o ile nie zostaną wyłączone z zakresu udzielanego pełnomocnictwa. Niemniej należy mieć na uwadze, że pełnomocnik występuje jedynie w imieniu strony, a zatem nie jest w pełni samodzielny, szczególnie, jeżeli dochodzi do odmiennej oceny sytuacji między stroną a zastępującym ją pełnomocnikiem. Wówczas rozstrzygający należy do strony, co wprost znalazło wyraz w art. 93 k.p.c., zgodnie z którym mocodawca stawający jednocześnie z pełnomocnikiem może niezwłocznie prostować lub odwoływać oświadczenia pełnomocnika.

4. Skutki śmierci pełnomocnika procesowego dla istnienia pełnomocnictwa procesowego. Problem pełnomocnika procesowego z urzędu

Skutki śmierci pełnomocnika procesowego dla dalszego istnienia stosunku pełnomocnictwa nie zostały wprost określone w Kodeksie postępowania cywilnego. Artykuł 96 k.p.c. stanowi o wygaśnięciu pełnomocnictwa, ale jedynie w przypadku śmierci strony (albo utraty przez nią zdolności sądowej). Jednak z uwagi na fakt, że pełnomocnictwo procesowe jest dwustronnym stosunkiem prawnym łączącym mocodawcę z pełnomocnikiem, opartym na zaufaniu między tymi podmiotami, oczywistym jest wniosek, że śmierć pełnomocnika również powoduje wygaśnięcie stosunku pełnomocnictwa²⁰. Wątpliwość można powziąć przy ocenie, czy śmierć pełnomocnika procesowego i wygaśnięcie jego pełnomocnictwa będzie oddziaływać na udzielone przez zmarłego pełnomocnictwa substytucyjne. Na to pytanie należy odpowiedzieć

¹⁸ A. Zieliński w: A. Zieliński (red.), *Kodeks...*, s. 201.

¹⁹ Por. P. Telenga, *Komentarz aktualizowany do art. 88 Kodeksu postępowania cywilnego*, w: A. Jakubecki (red.), *Komentarz aktualizowany do ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego*, LEX/el. 2014.

²⁰ Tak np.: K. Knoppek, *Komentarz aktualizowany do art. 96 Kodeksu...*; P. Telenga, *Komentarz aktualizowany do art. 96 Kodeksu...*

negatywnie. Jak wskazuje się bowiem w literaturze, ustanowienie pełnomocnika substytucyjnego oznacza, że strona zastępowana jest w sprawie przez co najmniej dwóch pełnomocników, a każdy z nich działa ze skutkiem bezpośrednio dla mocodawcy, przy czym zaznaczyć trzeba, że mocodawcą dla substytutu jest strona, a nie pełnomocnik, który go ustanowił²¹. Oznacza to, że w razie śmierci pełnomocnika, który wyznaczył substytutu, pełnomocnictwo łączące tego drugiego ze stroną procesu nie wygaśnie, a on sam dalej będzie uprawniony do kontynuowania postępowania w charakterze pełnomocnika procesowego.

Problematyczną kwestią może również wydawać się kwestia istnienia pełnomocnictwa procesowego w razie śmierci pełnomocnika z urzędu. Ten rodzaj udzielonego pełnomocnictwa stanowi bowiem specyficzną relację łączącą stronę z pełnomocnikiem. Zwykle brak jest tego szczególnego stosunku zaufania będącego bezpośrednią przyczyną udzielenia pełnomocnictwa konkretnej osobie. Oczywiście, zaufanie to powinno łączyć zainteresowane osoby, jednakże strona procesu, zwracając się do sądu z wnioskiem o wyznaczenie pełnomocnika z urzędu, swoje zaufanie kieruje niejako bezpodmiotowo, na jakąkolwiek osobę, która dopiero zostanie wyznaczona w charakterze pełnomocnika przez odpowiedni organ samorządu adwokackiego albo radcowskiego. Pełnomocnik procesowy z urzędu legitymuje się zwykle dwoma dokumentami potwierdzającymi jego umocowanie – postanowieniem sądu o ustanowieniu pełnomocnika z urzędu dla strony oraz uchwałą okręgowej rady adwokackiej albo rady okręgowej izby radców prawnych. Zgodnie z art. 117³ § 3 k.p.c. procedura znajduje zastosowanie także wówczas, gdy strona w treści wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu wskaże konkretną osobę – adwokata albo radcę prawnego, która miałaby zostać wyznaczona w charakterze pełnomocnika. Wówczas właściwy organ samorządu adwokackiego albo radcowskiego w razie możliwości i w porozumieniu z danym adwokatem czy radcą prawnym dokona wyznaczenia stosownego pełnomocnika. Z powyższego wynika zatem, że sąd w postanowieniu o ustanowieniu pełnomocnika z urzędu nie wskazuje tego pełnomocnika z imienia i nazwiska. Ma to o tyle doniosłe znaczenie, że w razie śmierci pełnomocnika z urzędu, stosunek łączący stronę z danym pełnomocnikiem oczywiście wygasa, niemniej strona taka nadal pozostaje uprawnioną do uzyskania pomocy prawnej z urzędu. Wobec tego w sytuacji, gdy umrze pełnomocnik z urzędu, sąd powinien powtórnie zwrócić się

²¹ K. Knoppek, *Komentarz aktualizowany do art. 96 Kodeksu...*

do właściwej okręgowej rady adwokackiej albo rady okręgowej izby radców prawnych o wyznaczenie nowego pełnomocnika dla strony.

5. Skutki procesowe śmierci pełnomocnika procesowego (art. 175 k.p.c.)

Zgodnie z art. 175 k.p.c. *in principio* w razie śmierci pełnomocnika procesowego postępowanie może toczyć się dalej dopiero po wezwaniu strony niestawiającej. Przepis ten był przyczyną sporu w doktrynie – część jej przedstawicieli stała na stanowisku, że zamieszczenie art. 175 k.p.c. w rozdziale 6 normującym zawieszenie postępowania wskazuje na to, że skutki śmierci pełnomocnika unormowano w nawiązaniu do instytucji zawieszenia postępowania, a więc zaistnienie tej okoliczności wywołuje skutki zawieszenia określone w art. 179 § 2 i 3 k.p.c., jednak obecnie obowiązującym jest stanowisko przedstawicieli drugiej opcji, zgodnie z którym na tle art. 175 k.p.c. mamy do czynienia ze wstrzymaniem rozpoznania sprawy, a nie z zawieszeniem postępowania²². Oznacza to w praktyce, że zawieszeniu nie ulegają terminy na dokonanie określonych czynności procesowych (przykładowo, na wniesienie środka zaskarżenia) – w takiej sytuacji stronie, która dowiedziała się o śmierci pełnomocnika po ogłoszeniu orzeczenia, pozostaje jedynie złożenie wniosku o przywrócenie terminu do dokonania określonej czynności, jeżeli ten został przekroczony. Zmiana wskazanego przepisu w ten sposób, że śmierć pełnomocnika procesowego (gdy występuje w sprawie) powodowałaby zawieszenie postępowania, z pewnością przyczyniłaby się do zwiększenia ochrony praw i interesów strony w procesie.

Przepis art. 175 k.p.c. stanowi również odstępstwo od domniemania doręczenia w przypadku zaniedbania przez stronę niestawiającą obowiązku poinformowania sądu o zmianie miejsca zamieszkania. Zgodnie bowiem z przywołanym przepisem, wezwanie doręcza się stronie w miejscu jej rzeczywistego zamieszkania, zawiadamiając ją równocześnie o śmierci pełnomocnika procesowego. W tym przypadku nie stosuje się art. 136 § 2 k.p.c.

Ustawodawca położył więc duży nacisk na fakt rzeczywistego zawiadomienia strony o śmierci jej pełnomocnika. Naruszenie tego obowiązku powoduje, że sprawa nie może zostać w dalszym ciągu rozpoznana. Możliwa jest jednak sytuacja, w której strona stawia się na posiedzeniu

²² A. Jakubecki, *Komentarz do art.175 Kodeksu postępowania cywilnego*, w: H. Dolecki (red.), *Kodeks...*

i dowie się na nim o śmierci jej pełnomocnika. Wówczas sprawa może podlegać dalszemu rozpoznaniu, jednakże, jak słusznie zauważył Sąd Najwyższy, śmierć pełnomocnika procesowego nie stanowi przyczyny zawieszenia postępowania cywilnego, może natomiast stanowić ważną przyczynę odroczenia posiedzenia sądowego²³. Wobec tego strona procesu, która stawia się na posiedzenie, ma dwie możliwości – może wyrazić zgodę na dalsze prowadzenie postępowania (przy czym nie powinno się w tej materii wymagać oświadczenia o szczególnej treści, jednakże strona powinna zostać pouczona przez sąd o możliwości złożenia wniosku o odroczenie rozprawy) albo może też złożyć wniosek o odroczenie rozprawy do czasu wyznaczenia nowego pełnomocnika, a sąd, mając na uwadze wszystkie okoliczności sprawy, powinien wniosek ten uwzględnić i wyznaczyć termin pozwalający na znalezienie nowego pełnomocnika.

Jak wskazano wcześniej, w przypadku śmierci pełnomocnika wyznaczonego z urzędu, sąd powinien zwrócić się do właściwej rady samorządu adwokackiego albo radcowskiego, zakreślając jednocześnie termin do wyznaczenia nowego pełnomocnika. Jak wskazuje A. Zieliński, sąd powinien również wezwać stronę niestawającą w miejscu jej rzeczywistego zamieszkania wraz z zawiadomieniem o śmierci pełnomocnika oraz o wystąpieniu do właściwej rady adwokackiej czy rady okręgowej izby radców prawnych²⁴. Wobec tego uznać należy, że w sytuacji, gdy doręczenie nastąpi z naruszeniem tego przepisu, tj. pod adresem, który nie jest miejscem rzeczywistego zamieszkania strony, podjęcie postępowania przez sąd będzie uzasadniało zarzut nieważności postępowania w części po jego podjęciu – z uwagi na niemożność obrony przez stronę jej praw na podstawie art. 379 pkt 5 k.p.c.

6. Skutki procesowe śmierci pełnomocnika procesowego na tle przymusu adwokacko-radcowskiego (art. 175¹ k.p.c.)

Inaczej ma się sprawa w przypadku śmierci pełnomocnika procesowego w postępowaniu, które objęte jest przymusem adwokacko-radcowskim. Artykuł 175¹ k.p.c., w odróżnieniu od omawianego wcześniej art. 175 k.p.c., wprost stanowi, że jeżeli zastępstwo stron przez adwokatów lub radców prawnych jest obowiązkowe, w razie śmierci adwokata lub radcy prawnego, skreślenia z listy adwokatów lub radców prawnych,

²³ Wyrok SN z 3 kwietnia 2000 r. (I CKN 572/98), OSNC 2000, nr 10, poz. 184.

²⁴ A. Zieliński w: A. Zieliński (red.), *Kodeks...*, s. 350.

utruty możliwości wykonywania zawodu albo utraty zdolności procesowej, sąd zawiesza postępowanie z urzędu, wyznaczając odpowiedni termin do wskazania innego adwokata lub radcy prawnego i po upływie tego terminu podejmuje postępowanie. Zatem w takiej sytuacji sąd obligatoryjnie zawiesi postępowanie, co wywoła skutki przewidziane w art. 179 § 2 i 3 k.p.c., tj. rozpoczęcie biegu terminów od początku z chwilą podjęcia postępowania, wyznaczenie na nowo terminów sądowych oraz niepodjęcie przez sąd żadnych czynności z wyjątkiem tych, które mają na celu podjęcie postępowania albo zabezpieczenie powództwa lub dowodu. Sytuacja ta zdecydowanie korzystnie wpływa na ochronę praw i interesów strony, jednakże jest to zrozumiałe z uwagi na obowiązek udziału profesjonalnego pełnomocnika w sprawie.

Wraz z postanowieniem o zawieszeniu postępowania sąd wyznacza stronie odpowiedni termin na wskazanie nowego pełnomocnika. Jak uważa A. Jakubecki, termin wyznaczony przez sąd dla wskazania innego adwokata lub radcy prawnego może być przedłużony zgodnie z art. 166 k.p.c.²⁵. Z kolei termin „odpowiedni” powinien realnie odpowiadać możliwości znalezienia przez stronę nowego adwokata albo radcy prawnego i udzielenia mu pełnomocnictwa. Po upływie wyznaczonego terminu (także po jego ewentualnym przedłużeniu), sąd obligatoryjnie podejmie postępowanie, bez względu na to, czy strona wyznaczy nowego pełnomocnika, czy też tego zaniecha. W tej drugiej sytuacji, jeżeli nie został wniesiony środek procesowy, do wniesienia którego jest uprawniony wyłącznie profesjonalny pełnomocnik, np. skarga kasacyjna, a zostanie ona wniesiona przez stronę osobiście, taki środek zostanie odrzucony. Natomiast jeżeli śmierć pełnomocnika nastąpi po wszczęciu postępowania przed Sądem Najwyższym, strona nie będzie miała możliwości podejmowania żadnych dalszych czynności w sprawie, chyba że wyznaczy pełnomocnika. Należy również zaznaczyć, że w przypadku, gdy strona nie wskaże nowego pełnomocnika, a sąd podejmie postępowanie, nie można stawiać zarzutów nieważności postępowania z przyczyny pozbawienia strony możliwości obrony swych praw (art. 379 pkt 5 k.p.c.)²⁶.

Odpowiednie stosowanie art. 175 k.p.c., do którego odsyła art. 175¹ *in fine* k.p.c., oznacza obowiązek sądu wezwania strony niestawiającej do udziału w sprawie wraz z zawiadomieniem jej o śmierci

²⁵ A. Jakubecki, *Komentarz do art. 175(1) Kodeksu...*, s. 351.

²⁶ A. Zieliński w: A. Zieliński (red.), *Kodeks...*, s. 351.

pełnomocnika oraz wyznaczeniem terminu do wyznaczenia nowego pełnomocnika na adres rzeczywistego zamieszkania strony.

Z kolei w przypadku śmierci pełnomocnika z urzędu biorącego udział w postępowaniu, w którym zastępstwo przez profesjonalnego pełnomocnika jest obligatoryjne, sąd, poza wezwaniem strony do udziału w sprawie wraz z zawiadomieniem o śmierci pełnomocnika, powinien zwrócić się do właściwej okręgowej rady adwokackiej albo rady okręgowej izby radców prawnych o wyznaczenie nowego pełnomocnika i określić temu organowi odpowiedni termin na podjęcie stosownej uchwały. Oczywiście, wyznaczony termin powinien być odpowiednio dłuższy niż w przypadku śmierci pełnomocnika z wyboru, bowiem w omawianej sytuacji konieczne jest podjęcie dodatkowych czynności przez organ samorządu zawodowego w postaci podjęcia stosownej uchwały, a następnie zawiadomienia danego pełnomocnika o powierzonym obowiązku. Nadto termin ten powinien obejmować odpowiedni okres na zapoznanie się przez pełnomocnika z aktami sprawy. O wysłaniu zawiadomienia do właściwej rady sąd powinien również zawiadomić stronę. Należy również rozważyć, czy niedochowanie terminu przez właściwy organ samorządu zawodowego uzasadniałoby zarzut z art. 379 pkt 5 k.p.c. Odmienne od przypadku śmierci pełnomocnika z wyboru, wskazania nowego pełnomocnika nie dokonuje sama strona, lecz właściwa okręgowa rada adwokacka albo rada okręgowej izby radców prawnych. Wobec tego, strona nie ma rzeczywistego wpływu na wyznaczenie nowego pełnomocnika, a zatem obciążenie jej negatywnymi skutkami procesowymi zaniechań organów samorządu zawodowego w tej sytuacji mogłoby uzasadniać, moim zdaniem, zarzut nieważności postępowania z uwagi na niemożność obrony przez stronę swoich praw.

7. Wnioski

Pełnomocnik procesowy pełni doniosłą rolę w procesie sądowym. Działa on na rzecz i w imieniu strony, ze wszystkimi tego konsekwencjami (również tymi negatywnymi) dla strony, w związku z czym jego działania są kluczowe zarówno dla sytuacji procesowej strony, jak i dla całokształtu postępowania w sprawie. Jak ustalono wcześniej, udzielenie pełnomocnictwa jest oparte na dwustronnej czynności między mocodawcą a pełnomocnikiem, którego zakres jest oceniany przez pryzmat art. 91 k.p.c., względnie na podstawie przepisów prawa materialnego, tj. przede wszystkim art. 98–109 oraz 65 k.c., w zakresie wykraczającym

poza ustawowe granice pełnomocnictwa procesowego²⁷. Kodeks postępowania cywilnego wymienia kilka kategorii osób, które mogą pełnić rolę pełnomocnika, spośród których można wyróżnić najprostszy i zarazem najbardziej funkcjonalny z punktu widzenia przepisów Kodeksu podział na pełnomocników profesjonalnych (adwokatów i radców prawnych, a w sprawach własności przemysłowej także rzecznik patentowy) i nieprofesjonalnych (wszystkie pozostałe osoby wymienione w art. 87 k.p.c.).

Pełnomocnictwo procesowe wygasa w przypadku śmierci pełnomocnika. W przypadku, gdy był to pełnomocnik z urzędu, stosunek pełnomocnictwa, który łączył stronę z pełnomocnikiem również wygasa, co jest oczywiste, niemniej jednak strona, dla której ustanowiono pełnomocnika z urzędu, nadal pozostaje uprawnioną do uzyskania pomocy prawnej z urzędu. Dlatego też w takiej sytuacji sąd powinien ponownie zwrócić się do właściwej okręgowej rady adwokackiej albo rady okręgowej izby radców prawnych o wyznaczenie nowego pełnomocnika, bez konieczności ponownego składania przez stronę wniosku o ustanowienie dla niej pełnomocnika przez sąd.

Śmierć pełnomocnika wywołuje również określone skutki procesowe. Rozróżnić należy dwie sytuacje – gdy zastępstwo strony w procesie przez pełnomocnika nie jest obowiązkowe oraz drugą, gdy w sprawie występuje tzw. przymus adwokacko-radcowski. W pierwszym przypadku postępowanie nie ulega zawieszeniu, a jedynie zostaje wstrzymane rozpoznanie sprawy, której podjęcie może nastąpić dopiero po prawidłowym wezwaniu strony niestawiającej do udziału w sprawie wraz z zawiadomieniem jej o śmierci pełnomocnika. Jeżeli jednak strona dowiedziała się na rozprawie o śmierci pełnomocnika, może ona złożyć wniosek o odroczenie terminu rozprawy. Wówczas strona powinna do następnej rozprawy wyznaczyć nowego pełnomocnika.

Z kolei, gdy zastępstwo stron przez profesjonalnych pełnomocników jest w sprawie obowiązkowe, w razie śmierci pełnomocnika sąd obligatoryjnie zawiesi postępowanie i wyznaczy odpowiedni termin na wskazanie nowego pełnomocnika, po którego upływie podejmie postępowanie z urzędu, bez względu na fakt, czy strona procesu wskazała nowego pełnomocnika, czy też nie. W takim wypadku strona nie będzie mieć możliwości prezentowania swojego stanowiska w procesie.

²⁷ K. Knoppek, *Komentarz do art. 92 Kodeksu...*

Sytuacja ta szczególnie wskazuje na istotną rolę procesową pełnomocnika w postępowaniu.

Streszczenie

Pełnomocnik procesowy jest osobą mającą znaczący wpływ na kształt postępowania i sytuację procesową strony. Jego śmierć powoduje szereg konsekwencji procesowych, począwszy od wygaśnięcia pełnomocnictwa, poprzez wstrzymanie rozpoznania sprawy aż do zawieszenia postępowania w sytuacji, gdy w sprawie mamy do czynienia z przymusem adwokacko-radcowskim. W niniejszym opracowaniu autor omawia te skutki zarówno dla stosunku łączącego pełnomocnika z mocodawcą, jak i dla dalszego toku postępowania.

Słowa kluczowe: pełnomocnik procesowy, skutki śmierci pełnomocnika procesowego.

Abstract

A legal representative is a person of significant influence on the proceedings' form and parties' litigation status. His death causes numerous procedural consequences, from expiry of a power of attorney through withhold of hearing of the case to suspension of a trial in a situation when legal representation by an advocate or legal adviser is obligatory. In this study the Author reviews these consequences both for a relation between the representative with his mandatory as well as for the further proceedings.

Keywords: legal representative, consequences of legal representatives' death.